

«Великий терор» на Харківщині 1937–1938 роки

Формування режиму абсолютної влади, посилення системи «партія-держава», бажання позбутися наростаючих протиріч між центральним та регіональним керівництвом, потреба у побудові декласованого радянського суспільства спонукала Йосипа Сталіна в середині 1930-х років розпочати у масштабах країни Рад «велику соціальну чистку».

Реалізація так званої «куркульської операції» у Харківській області, одному з найбільших промислових регіонів України, почалася 5 серпня 1937 р. на виконання оперативного наказу народного комісара внутрішніх справ СРСР М. Єжова за № 00447 від 30 липня 1937 р. «Про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальників та ін. антирадянських елементів».

Згідно з оперативним планом НКВС УРСР, на Харківщині передбачалося заарештувати та засудити до смертної кари 1500 куркулів та кримінальників та ізолювати 4 тисячі так званого «ворожого елемента» на 8-10 років у виправно-трудова табори.

Розпочата «соціальна чистка» вимагала від органів держбезпеки зосередитися на кількісних показниках політичної «санації» радянського суспільства, нехтуючи дотриманням юридичних норм.

Масштабні каральні акції проти антирадянських елементів, розпочаті улітку 1937 р., за задумом режисерів «Великого терору» ні в якому разі не мали оминати близьке оточення «класових ворогів». 15 серпня 1937 р. з'явився оперативний наказ наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова за № 00486, який визначав критерії покарання для членів сімей «зрадників батьківщини».

До кінця 1937 р., згідно наказу НКВС СРСР № 00485, у слідчих ізоляторах Харківщини перебувало 682 дружини «зрадників батьківщини». Об'єктом каральної політики сталінського режиму також ставали діти, батьки яких оголошувалися «класовими ворогами». Під час репресивних заходів дітей утримували у приймальнику-розподільнику, де вони перебували у жахливих умовах.

Одночасно з «куркульською операцією» в Харківській області здійснювалися «чистки» й серед національних груп.

Першою у серії «національних операцій» НКВС була «німецька» від 25 липня 1937 р., яка базувалася на директиві НКВС № 00439 про арешт всіх німецьких громадян, що мешкали в СРСР і працювали в оборонній промисловості та на залізницях. Кількість заарештованих по так званій «німецькій лінії» на Харківщині у другому півріччі 1937 р. становила 952 особи. Під час цієї «кампанії» у м. Харкові припинив роботу німецький клуб (така ж доля спіткала польський та латиський клуби). Звинувачення були висунуті його членам — Лессіку, Ступік, Майер (колишні політемігранти з Німеччини), яким інкримінувалося проведення у стінах клубу активної фашистської пропаганди та підготовка збройного виступу на випадок війни Німеччини з СРСР. Співробітниками обласного управління НКВС були сфабриковані кримінальні справи на Лозівському залізничному вузлі (65 осіб), державному артилерійському ремонтному заводі в Балаклії (14 осіб), в Українському фізико-технічному інституті (шпигунсько-диверсійна організація, керована агентом німецької розвідки австрійським підданим Вайсбергом у складі інженерів Фоміна, Шубнікова, Розенкевича, Горського). У другій половині 1937 р. пильні чекісти Харківщини виявили німецьких шпигунів також і в Українському науково-дослідному інституті машинізації.

Спираючись на оперативний наказ № 00485 наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова від 11 серпня 1937 р. «Про ліквідацію польських диверсійно-шпигунських груп та організацій ПОВ (*Польська організація війська*. — Ред.)», виконуючий обов'язки начальника УНКВС Харківської області Л. Ф. Рейхман 19 серпня 1937 р. розробив власну директиву за № 612. Харківські чекісти значно розширили контингент осіб, які мали бути репресованими. Якщо за всесоюзним наказом арешту підлягали 5 категорій радянських громадян, у Харківській області етнічна чистка мала відбуватися аж за 16-ма критеріями.

Кількісні виміри «польської операції» за період з червня по 5 листопада 1937 р. у Харківській області виглядали таким чином: нібито ліквідовано 24 різного напрямку контрреволюційних організацій, 64 резидентури, закладені польськими розвідувальними органами, 23 з яких безпосередньо були пов'язані з польським консульством. Всього заарештовано 1913 осіб. З них зізналося 676.

Співробітниками 3-го відділу УДБ упродовж літа-осені 1937 р. була викрита шпигунсько-диверсійна та терористична організація «ПОВ», яка нібито діяла «під прикриттям» польського клубу в місті Харкові. У ході слідства «вдалося» з'ясувати, що на чолі організації стояли колишній голова правління польського клубу та завідувач польсектором університету ім. Артема Громицький та колишній директор польського клубу в Харкові Одинецький. Кадри організації в основному

«комплектувалися» за рахунок вихідців з Польщі та місцевих жителів, які були членами польського клубу. Організація мала своїх представників на заводах Харкова — ХЕТЗ, «Серп і Молот», «Красная нить», «Красный Октябрь». Ватажки антирадянського угруповання нібито планували використати для бойових цілей гвинтівки, які знаходилися в польському клубі при стрілецькому гуртку.

У вересні 1937 р. «стараннями» чекістів була «знешкоджена» польська повстанська організація в Балаклійському районі на чолі з Дашковим-Орловським, було «викрито» польську бойову терористичну групу на взуттєвій фабриці та на канатному заводі ім. Петровського, повстанську організацію в Красноградському районі, шкідницькі осередки в радгоспах Харківщини, диверсійну групу на заводі «Світло шахтаря», контрреволюційну організацію, створену настоятелем харківського костелу Гашинським, шпигунів на теплоцентралі м. Харкова.

Однак на початку листопада 1937 р. на думку керівництва харківських чекістів, райони області все ще були недостатньо очищені від польських контрреволюційних формувань. Нищівний удар був направлений на розгром «організованого польського підпілля» в Сахновщинському районі, де проживало кілька сотень польських родин, висланих сюди 1935 р. з прикордонної смуги. На операцію відводилося 8 діб. У районі було арештовано 76 осіб.

Розгортаючи «польську» та «німецьку» операції, чекісти вважали за потрібне особливу увагу звернути на так званих «галичан». Арешти 247 осіб на території Харківщини мали наочно довести зв'язок галицьких емігрантів, які осіли в УРСР, з празьким центром УВО-ОУН, чеською, польською та німецькою розвідками.

Подібно до «польської», у другій половині 1937 р. на Харківщині було розпочато «румунську операцію» (арешту підлягали перебіжчики та емігранти з Румунії). Всього у рамках операції на кінець 1937 р. було заарештовано 92 особи.

На початку жовтня 1937 р. на Харківщині стала реалізовуватися чекістська операція, обумовлена «Оперативним наказом народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00593» від 20 вересня 1937 р. щодо репресування так званих «харбинців» — колишніх службовців Китайсько-Східної залізниці та реемігрантів Манчжоу-Го, що осіли на залізничному транспорті та в промисловості Союзу.

Меморандум НКВС СРСР № 49990 від 30 листопада 1937 р. націлював харківських чекістів на ліквідацію діяльності латвійської розвідки та розгром націоналістичної та антирадянської діяльності латишів. Була проведена «зачистка» підприємств оборонного значення, всіх видів транспорту, відділів наркоматів та державних установ, колгоспів, радгоспів, населених пунктів області від політемігрантів, перебіжчиків з Латвії, латвійських підданих.

15 грудня 1937 р. на Харківщині була розпочата так звана «грецька операція». Загальний показник репресій на 1 січня 1938 р. щодо цієї національної групи склав 70 осіб.

Відповідно до телеграми НКВС УРСР від 20 грудня 1937 р. № 83921 в області було розгорнуто операцію щодо сіоністів, спрямовану проти єврейських активістів.

Попередні результати оперативної роботи УДБ УНКВС Харківської області з виконання «національних операцій», «очищення заводів від диверсійно-шкідницького та контрреволюційного елемента в промисловості» було підбито 5 листопада 1937 р. — заарештовано 3024 особи.

Слідством цілком ігнорувався один із принципів соціалістичної законності — презумпція невинуватості. Єдиним цінним доказом обвинувачення стало зізнання арештованого і для цієї мети рекомендувалося застосовувати всілякі засоби фізичного впливу. Засудження визнаних винними проходило в особливому порядку — шляхом подання списку безпосередньо в НКВС УРСР з даними, що характеризують кожен особу та стислим викладенням суті обвинувачення. На підставі цих списків там вирішувалося питання про розстріл (перша категорія) або ув'язнення в табір терміном на 10 років (друга категорія). Після розгляду цих списків з НКВС СРСР в УНКВС надходили вказівки за підписом наркома внутрішніх справ і генерального пр.рора СРСР про виконання цих вироків.

Проведення «національних операцій» НКВС поєднувалося з боротьбою з колишніми політичними опонентами радянської влади. Внаслідок «оперативного удару» по білій контрреволюції за ґратами у період з червня по грудень 1937 р. опинилося 145 осіб. Ліквідовувались залишки колишніх антирадянських політичних партій, «українських націоналістів», «церковників».

У серпні 1937 р. співробітникам секретно-політичного відділу вдалося «виявити» глибоко законспіровану обласну організацію боротьбистів, керівниками якої були письменник Лазорський, колишній член колегії Наркомпроса Лиханський, директор «Облплодоовоч» Запорожченко та інші колишні члени партії боротьбистів. Звинувачення було висунуто 65 особам.

Спільними зусиллями органів держбезпеки та партійної верхівки у різних управлінських структурах Харківської області вдалося виявити 350 прихованих «правотроцькістів». Всього УДБ

УНКВС на першу декаду листопада 1937 р. було заарештовано 2706 «ворогів народу».

На початку серпня 1937 р. запровадили систематичне побиття заарештованих. «Стахановцем» у розкритті злочинів проти радянської влади був співробітник 4-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області Іван Друшляк. Він щоденно отримував від заарештованих 8-10 «щиросердних зізнань». Співробітники добре знали секрет «виробничих успіхів» свого колеги. Він знущався над заарештованими, бив їх руками, ногами, палицею, плював в обличчя, ламав на їхніх спинах стільці, через що обвинувачених із його кабінету виносили. Всіх заарештованих, які не зізнавалися, доручали для «розколу» Друшляку, і він від усіх отримував свідчення.

Пошуком учасників «військово-троцькістської організації» на чолі з маршалом СРСР М. Тухачевським» займався особливий відділ Харківського військового округу. Наприкінці серпня 1937 р. харківські чекісти висунули звинувачення у «військовій змові» командувачу військами Харківського військового округу, члену Військової ради при Наркоматі оборони СРСР, командарму 2-го рангу Івану Дубовому; його заступнику комкору Семену Туровському; начальнику штабу ХВО Петру Соколову-Соколовському; начальнику політуправління ХВО армійському комісару 2-го рангу Сергію Кожевнікову; заступнику начальника політуправління ХВО Миколі Савку.

Слід відзначити, що у 1937 р. лише судовою трійкою по Харківській області було розглянуто справ на 9850 чоловік, 3450 з яких були страчені. Втім, розстрілювали і за постановами інших судових органів. Так, у період з 9 серпня 1937 р. по 11 березня 1938 р. на єврейському цвинтарі м. Харкова було таємно поховано 6865 трупів розстріляних громадян. Хроніка людинобиства другої половини 1937 р. виглядає таким чином: у серпні поховано 348 чоловік, у вересні — 747; у жовтні — 1102, у листопаді — 963, у грудні — 1203. Всього 4363 жертви.

Приховану таємну розправу над «ворогами народу» органи держбезпеки іноді поєднували з публічними формами залякування населення у вигляді відкритих показових судових процесів. У Куп'янському районі за таким процесом проходили: Савкін — колишній секретар райкому, учасник контрреволюційної організації правих; Ляшенко — колишній завідувач райземвідділу; Медвідь та Поворота — колишні директори МТС Куп'янського району. У Золочівському районі: Шалений — колишній голова райвиконкому, учасник контрреволюційної організації правих; Матіяш — колишній завідувач райземвідділу; Смирнов — колишній директор МТС; Ковальчук — колишній директор цукрового заводу; Волошко — колишній голова колгоспу, есер; Учневий — колишній голова сільради, есер.

У другій половині 1937 р. органами НКВС та партійним активом Харківської області було проведено 8 відкритих процесів, в яких було задіяні 52 обвинувачених.

Виявлення та покарання так званих ворогів народу продовжилися і в наступному році. Постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 31 січня 1938 р. про продовження «куркульської операції» та пролонгацію до 15 квітня 1938 р. чекістських заходів «по розгрому шпигунсько-диверсійних контингентів з числа поляків, латишів, німців, естонців, фінів, греків, іранців, харбинців, китайців, румун, болгар та македонців» за задумом сталінського керівництва мали посилити масові репресії та політичні переслідування в країні Рад.

За таких обставин національні операції стали головним напрямком роботи Управління НКВС в Харківській області упродовж зими-весни 1938 р. На виконання телеграми М. Єжова стосовно ліквідації діяльності іранської розвідки на території Радянського Союзу від 29 січня 1938 р. упродовж лише першої декади лютого 1938 р. в обласному центрі була нібито виявлена вірменська контрреволюційна організація, пов'язана з закордонними центрами партії «Дашнак-Цутюн» у Франції та Ірані. «Напрацювання» харківських чекістів стали основою для розгортання в масштабах України репресій проти вірмен, азербайджанців, іранських підданих.

Відповідно до телеграми НКВС УРСР від 20 грудня 1937 р. № 83921 було розгорнуто операцію по виявленню антирадянського сіоністського підпілля в Україні. Під час проведення оперативно-розшукової діяльності по виявленню замаскованих «сіоністських гнізд» місцеві органи держбезпеки мали спиратися на інформацію про те, що в Україні з 1935 р. поновлено діяльність об'єднаного центрального комітету нелегальних сіоністських організацій. Філіал об'єднаної сіоністської організації стараннями чекістів буцімто було виявлено і в Харкові.

5 березня 1938 р. нарком внутрішніх справ УРСР Успенський, інформуючи Лубянку про викриття болгарської контрреволюційної організації в Україні, детально зупинився на результатах «болгарської операції» на Харківщині. В Харкові були арештовані: Микола Міцел — студент ХДУ, Радєєв — аспірант Марксо-Ленінського Інституту; Баєв, робітник Харківського тракторного заводу та інші

У першій декаді березня 1938 р. органами держбезпеки було досягнуто «успіхів» у виявленні у Харкові шпигунської організації з числа китайців, якою нібито керував резидент японської розвідки, колишній уповноважений китайською секцією при Харківському окружкомі КП(б)У, до арешту агент постачання пральної «Кантонська комуна» Кон Чанчун.

На середину квітня 1938 р. Управління НКВС Харківської області поінформувало своє керівництво про попередні результати щодо розгрому латиського контрреволюційного підпілля на Харківщині. Велику кількість «шпигунів» та «диверсантів» було виявлено в органах та військах НКВС. Звинувачення у підготовці повстанських кадрів на базі латиських стрільців органи держбезпеки висунули керівнику військової секції Харківського латиського клубу Сак-Саковському, заступнику завідувача Харківського собеса Вилозовському, директору фабрики Харпромторга Литвинову, голові міськради Осовіахіма Сидорову, начальнику Будинку оборони Плахотникову, секретарю ЗПК Харківського електротурбогенераторного заводу Аушкапу, уповноваженому Північморшляху в Харкові Лучіну.

Синхронно з операціями по «розгрому шпигунсько-диверсійних контингентів із поляків, латишів, німців, харбинців, китайців, болгар» в 1938 році органами держбезпеки здійснювалися репресивні заходи проти «антирадянських партій».

Наприкінці зими 1938 р. підлеглим Рейхмана буцімто вдалося виявити «Харківський комітет» антирадянської об'єднаної української націоналістичної організації Української партії соціалістів-революціонерів та причетних до створення повстанських загонів есерів в Балаклійському, Краснокутському та інших районах області (члени УПСР Пукало, Лисенко, Тесля, Ярослав, Гемба), диверсійних груп на Харківському тракторному, Харківському електро-механічному заводах (колишні есери Слива, Козирь, Кондрашенко). У той самий час органи держбезпеки здійснювали заходи по ліквідації петлюрівського повстанського підпілля на Харківщині. За ґратами опинилось колишній директор департаменту міністерства внутрішніх справ Директорії УНР Матвієвський, колишній комісар Катеринославської та Подільської губернії часів Директорії УНР Кондратенко, усього 223 особи.

Навесні 1938 р. Управлінням НКВС по Харківській області також була розгорнута робота по викриттю формувань російської контрреволюції на Харківщині. За особистою вказівкою наркома внутрішніх справ УРСР Успенського харківські чекісти мали розшукати підпільні осередки російських есерів та російських меншовиків, які перебували в тісній взаємодії з Російським загальновійськовим союзом заради підготовки збройного виступу проти радянської влади під егідою право-троцькістського центру.

У Харкові ліквідується військово-офіцерська ровсівская організація, яка складалася з воєнруків харківських вузів. У цій справі заарештовано 28 воєнруків, колишніх офіцерів царської та білої армій.

Харківські чекісти провели ліквідацію «Всеукраїнського військово-повстанського партизанського штабу». Знешкодили його обласну структуру, очолювану фундатором Українського Червоного козацтва, старшим воєнруком харківських вузів Багінським, директором учкомбінату Південно-Західної залізниці, учасником партизанського загону в часи громадянської війни Зембицьким та колишнім керівником партизанського з'єднання на Полтавщині Бойченком.

У ході розгрому в Україні контрреволюційного церковного підпілля в травні-червні 1938 р. у Харкові «викрито» підпільну організацію (понад 10 осіб), яку очолював архієпископ обновленської церкви Іоан (Славгородський).

Заради планових показників у боротьбі з «ворогами радянської влади» у Харкові були заарештовані всі, хто перебував під час Першої світової війни у німецькому чи австрійському полоні, незалежно від того, був на них компромат чи ні.

На березень 1938 року на Староєврейському міському кладовищі вже не залишилось місця, відведеного для таємних поховань розстрілюваних в управлінні НКВС по Харківській області. Нічні поховання своїх жертв УНКВС перенесло на власну територію в 6-му кварталі Лісопарку.

Архівні матеріали свідчать, що Особливою трійкою при Управлінні НКВС по Харківській області лише за період з 19 вересня по 2 жовтня 1938 р. було засуджено 654 особи, з них: по 1-й категорії — 545 особи; 2-й категорії — 109 особи. Під завісу «Великого терору» на початку листопада 1938 р. утримували у слідчих ізоляторах Харківщини 341 арештанта.

Поклала край масовим політичним репресіям постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства» від 17 листопада 1938 р.

Наказ вищого політичного керівництва країни про завершення «Великого терору» (діяльність всіх надзвичайних органів після виходу постанови від 17 листопада 1938 р. припинялася, арешти дозволялися тільки із санкції суду або прокурора) спричинив репресії серед виконавців масштабної

«соціальної чистки».

Ініціювавши переслідування учасників масових політичних репресій у період так званої «берієвської відлиги», сталінське керівництво свідомо прагнуло відволікти увагу від безпосередніх організаторів та натхненників «Великого терору».

Показники політичних репресій 1937–1938 років в Харківській області були одними з найвищих в Українській РСР. Каральна діяльність органів НКВС багато в чому визначалась тривалим столичним статусом Харкова (наявність іноземних представництв, діяльність різноманітних громадських об'єднань). Окрім «концентрації» на Харківщині значного числа представників старої генерації, політичної еліти та діячів культури радянського часу, на кількісні та відсоткові показники репресій періоду «великої чистки» в регіоні впливала прискіплива увага органів держбезпеки до фабрично-заводського потенціалу області (особи, які працювали на підприємствах машинобудівної, оборонної промисловості складали вагомий відсоток від загалу репресованих) з огляду на вірогідність майбутньої війни.

Після «Великого терору» 1937–1938 політичні репресії продовжувалися з різною мірою інтенсивності.

Навесні 1953 р. зі смертю Сталіна закінчилася найбільш жахлива епоха в історії радянського суспільства — епоха ленінсько-сталінського терору, що тривав з незначними послабленнями понад 35 років. Загальна кількість жертв цього періоду все ще не встановлена, його переосмислення та переоцінка все ще не завершені.

У свідомості радянських людей переслідування за політичними мотивами у 50-80-ті роки ХХ століття міцно пов'язані з діяльністю КДБ (Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР). Відповідно до рішень ЦК КПРС, що визначав головні завдання органів держбезпеки, у їхній структурі діяли управління для «боротьби з антирадянським підпіллям, націоналістичними формуваннями і ворожими елементами», відділ перлюстрації телеграфної та поштової кореспонденції, управління по боротьбі з ідеологічними диверсіями тощо. У той же час КДБ, хоча і був структурою політичного розшуку, вже не мав ні судових, ні позасудових функцій.

У 1960 р. в республіках СРСР були прийняті нові Кримінальні кодекси. Зникло поняття «контрреволюційні злочини». У наступні роки в Україні для політичних репресій застосовувалася стаття 62 КК УРСР. З 1966 р. кодекс поповнився статтями, направленими проти виступів правозахисників.

Викорінюючи вільнодумство, волелюбство, інакомислення, правлячий режим не обмежувався судом та законом. Для розправи з «неугодними» особами використовувались адміністративне заслання, виселення з країни та інші міри, не передбачені жодними законами.

З 1950-х з появою ідей ненасильницького опору зародився український дисидентський рух як сукупність релігійного та громадських рухів. Активістів цього руху у 1960-1970-тих роках називають шістдесятниками.

Репресії 1965–1966 рр., посилення ідеологічного тиску замість бажаного владою знищення інакомислення дали зворотний результат. Громадсько-активна частина шістдесятників, яка залишилась на волі, почала чинити опір.

Друга половина 1960-х рр. стала епохою справжнього розквіту самвидаву, в першу чергу політичної публіцистики. З'явилися такі визначні твори, як «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Лихо з розуму» В. Чорновола, «Собор у риштуванні» Є. Сверстюка, статті В. Мороза «Репортаж із заповідника імені Берія» і «Серед снігів». У самвидаві циркулювали десятки невеликих політико-публіцистичних розвідок, листів протесту, літературно-художніх творів.

У 1967–1971 рр. об'єктами судових переслідувань стали В. Чорновіл, львівський економіст С. Бедрило, представники творчої молоді Дніпропетровська І. Сокульський, В. Савченко та М. Кульчинський, харківські дисиденти Г. Алтунян, В. Недобора, П. Пономарьов, А. Левін, учитель музики з Тернопільської області М. Горбаль та ін.

Помітне місце в українському правозахисному русі займала боротьба за права кримськотатарського народу. Тісні духовні узи єднали кримських татар з відомим правозахисником Петром Григоренко, українцем за походженням. Активізація кримськотатарського національного руху в 1970–80-тих рр. нерозривно пов'язана з масовими міжнародними кампаніями на підтримку одного з справжніх і випробуваних лідерів народу Мустафи Джемілева. Ці акції протесту з часом зросли до рівня акцій солідарності з усім кримськотатарським народом.

У першій радянській правозахисній асоціації — Ініціативній групі з захисту прав людини в СРСР (ІГ) — двоє членів були жителями України: Генріх Алтунян і Леонід Плющ.

Незважаючи на репресії, опозиційний національний рух продовжувався. Новим його етапом стало створення наприкінці 1976 р. Української Гельсінкської групи (УГГ). Гельсінкський етап дисидентства в Україні означав прийняття національним рухом правозахисних методів і форм. Ідея прав людини виявилася близькою українській нонконформістській інтелігенції.

У першій половині 1980-х відкриті прояви українського дисидентства були придушені, і він за рідкісним винятком існував переважно у формі підпільних організацій (як і в 1950-ті).

У 1987–1988 українські дисиденти, що повернулися з таборів та заслання, активно включилися в політичну діяльність. Вони стали учасниками та лідерами партій національно-демократичного спрямування.

Алтунян Генріх Ованесович народився 24 листопада 1933 р. Після закінчення Харківського вищого авіаційного військового інженерного училища з 1956 р. до 1968 р. проходив військову службу у Збройних силах Радянського Союзу. За підписання листа на захист Петра Григоренка, розповсюдження перших публіцистичних робіт академіка А. Сахарова 1969 р. був засуджений до 3 років позбавлення волі. Після звільнення продовжував активну правозахисну діяльність. Разом із Л. Плющем представляв Україну в першій у СРСР правозахисній організації — Ініціативній групі захисту прав людини. Виступав проти введення радянських військ до Афганістану, розповсюджував заборонений твір О. Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ», інші матеріали самвидаву, за що 1980 р. був засуджений до 7 років таборів та 5 років заслання. 1987 р. був достроково звільнений і повністю реабілітований за обома вироками. Помер 30 червня 2005 р.

Здоровий Анатолій Кузьмович народився 1 січня 1938 р. Закінчив Харківський університет у 1960 р. Відтоді працював у Фізико-технічному інституті низьких температур АН УРСР. Кандидат технічних наук (1971). Заарештований 29 червня 1965 р. за заклик шанувати рідну мову і протести проти русифікації у центрі Харкова, однак завдяки клопотання громадськості незабаром звільнений. 21 червня 1972 р. заарештований вдруге, 5 квітня 1973 за звинуваченнями в антирадянській агітації та пропаганді й наклепницьких вигадках засуджений на 7 років таборів. В ув'язненні брав участь у акціях протесту проти свавілля табірної адміністрації. Наприкінці 1975 р. засуджений на 3 роки ув'язнення у Владимирській тюрмі (РРСФР). 1979 р. звільнений, до 1984 р. — під адміністративним наглядом.

Сапеляк Степан Євстахійович народився 26 березня 1951 р. Український поет, прозаїк, публіцист, літературознавець, правозахисник, громадський діяч. Учасник «росохацької групи». Член Національної спілки письменників України (1991), міжнародного ПЕН-клубу (1992), Української Гельсінкської спілки (1987). Навчався у Львівському університеті 1969-1973 р. 29 жовтня 1972 р. після чергових арештів (Ігоря Калинця та ін.) написав відкриту заяву до генсекретаря КПРС та першого секретаря КПУ супроти арештів та свавілля проти української інтелігенції. 1972 р. його збірку поезій охарактеризували як «націоналістичну». 17 листопада 1973 р. був виключений з комсомолу, а згодом і з вищу. З лютого 1973 року перебуває під слідством в Тернопільському КГБ як учасник молодіжної підпільної групи, яка у ніч 22 січня 1973 р. вивісила жовто-блакитні прапори й розклеїла листівки. 19 лютого 1973 р. заарештований та 24 вересня 1973 р. засуджений Тернопільським обласним судом за частиною 1 ст. 62 КК УРСР («Антирадянська агітація і пропаганда») та ст. 64 («Організаційна діяльність та участь в антирадянській організації») до 5 років позбавлення волі та 3 років заслання. Покарання відбував в концтаборах та тюрмах Пермі, Владимира, Казані, Північного Уралу, Охотського узбережжя Хабаровського краю. В ув'язненні брав активну участь у концтабірному русі опору. У 1983 р. «під гласним наглядом» КДБ був поселений у смт. Безлюдівка на Харківщині. Помер 1 лютого 2012 р. у Харкові.